

Принц Фердинанд читає Пушкіна

Милорад Павич

1

Коли я після навчання у Геттінгені повернувся додому, в заміський маєток, мені одразу сказали, що наш найближчий сусід помер, що його поховали на тому місці, яке хрестять вітри, і що його спадкоємець уже приїхав до села, аби оглянути будинок та інше майно. Вони не знали його імені, але називали ім'ям покійного дядька, отож і я від першого дня звик так до нього звертатися. Він привіз повне пальто модних столичних гудзиків, вії, які переплутуються з бровами, і гарні кучері, якими вже марили дівчата з нашого села. Я чув, що він займався економічними науками, уникав товариства і стрибав у сідло свого мотоцикла біля заднього виходу з будинку, як тільки хтось із сусідів наближався до парадного входу. Після Німеччини, де я читав Канта, він і мене не дуже цікавив. Одного разу, женучи свої мотоцикли, ми зустрілися у полі на осонні і, не бажаючи ковтати пилюку, їхали поруч. Так сталося, що я запросив його на чарку алкоголю з цитриною більше для годиться, аніж з дружніх спонук. Я дивився, як він сидить переді мною, як посміхається на всі мої слова і як під тою посмішкою проростає трава над моїми думками, котрі я ховав, ще коли вони теплими летіли в повітрі.

Kurz und gut – мені здавалося, що я його вже десь бачив, напевно, у Геттінгені у корчмі "Junkerschaenke", або деінде. Зрештою, приємно було після щоденних зустрічей, прогулянок та гри в шахи з Ольгою, що, як завжди, займали мене, трохи перепочити у невимушеній розмові із знайомим, який був – also – уважним слухачем. Час від часу я ходив до нього на вечерю з білим вином. Ми сиділи, курили люльки, обмінювалися тютюном (я курих свій голландський, він – якийсь англійський, сушений з родзинками та малагою), розмовляли і дивилися, як дим з люльок пливе до каміну, що був в успадкованому будинку і куди він час від часу підкладав дрова. Інколи мені здавалося, що ми обоє даремно витрачаємо час і гріємо протяг. Палячи, я переглядав книжки на його полицках і набрів на економічні твори Адама Сміта, старі календарі, а на столику – на маленьку металеву статуетку Наполеона Бонапарта.

Тим не менше, eines schoenen Tages, я познайомив його з родиною Ольги, а ті запросили його на день народження Ольжиної сестри. Того вечора, коли ми з'явилися із запізненням і потрапили просто за стіл, я лише на мить переключив увагу з Ольги на її сестру. Вона сиділа навпроти нас дивно бліда. Тримала обіруч перса, мов дві ручні, одноокі тваринки, і пізніше кусала виделку та ніж, ніби кусала коханця, якого – я знав – у неї не було. У цю мить заграли "An der schoenen blauen Donau", чи щось подібне, і я помітив, що Ольга та мій знайомий торкнулися під столом колінами, притупуючи в такт музики. Коли вони помітили, що я їх бачив, сусід, замість того, щоб відступити, простягнув під столом руку, схопив Ольжину долоню і вона, не кліпнувши оком, пролізла під столом з нашою вечерею і пішла танцювати з ним. Потім вони вийшли разом на терасу, а я бачив, що Ольжина сестра не їсть, так само як і я, але це було не

через мене або сестру, а через нього. І тоді я не витримав. Як тільки вони повернулися, я вилетів надвір, залишив вечірку і повернувся додому. Спати я не міг. Витягнув і оглянув свій пістолет, почистив і зарядив його. Потім написав листа Ользі, трохи почитав Шиллера і перевернувся горілиць, коли мене перед світанком огорнув сон. Тоді я заснув, але у війську мене привчили не спати горілиць довше двадцяти хвилин. Через двадцять хвилин я й справді підхопився, побачив, що світає, немов ніч позеленіла, одягнувся, взяв пістолет і подався до сусідового будинку. Я погрюкав у двері і розбудив його. Він, позіхаючи, вийшов. Я запитав у нього, чи має він якусь зброю. Він мовчки подивився на мене і повернувся до будинку. Трохи згодом він з'явився з дядьковою мисливською рушницею. Сказав, що йому жаль, але нічого іншого у нього немає. Запропонував мені обрати зброю, від чого я відмовився. Тоді він запропонував спуститися до водяного млина, щоб не забруднювати будинок.

Ми спустилися. Падав сніг, подібний на попіл. Я зупинився на цьому боці, він перейшов через міст на другий берег. Коли він опинився навпроти мене, я заплющив ліве око і прицілювався. Цієї миті він вистрелив. Коли в мене влучила куля, я випустив пістолет і пригадав його ім'я. Воно звучало: Євгеній Онегін.

2

Річка, в яку я впав, була холодна, мене понесла течія, але я не втопився. Навпаки, мені здавалося, що вона лікує мене, носячи днями й ночами, здавалося, що поклавши руки під голову, я пливу за водою, з річки до річки, але там, де мене викинула вода, було дике пустище, придунайські болота тяглися за обрій, поорані віддзеркаленням пропливаючих хмар. Галки летіли зграями, мов плямистий килим, що ширяє у небі. Я не міг заснути від голоду, а коли знаходив щось поїсти, не встигав докінчити обіду через сон, що нестримно полонив мене. Я збудував з багна та очерету курінь і кожного ранку ходив убрид по Дунаю, розпачливо намагаючись спіймати щось на гачок. Від голоду я розмовляв сам зі собою, а коли річка починала текти швидше, я переставав думати і голова у мене паморочилася, бо я не міг думати швидко, а водночас не ставало сили опиратися течії, яка нестримно несла все, і мою думку теж.

Одного дня зловив я малесеньку рибку.

- So etwas? - подумав я і кинув рибку назад до Дунаю. Вона ж не хотіла плисти геть, а зупинилася переді мною і нашорошила свої риб'ячі вуха, в яких риби зберігають душі добродіїв.

- Wie heisst du? - запитав я у неї з берега.

- Гаврило, - відповіла вона з води.

- Du verstehst deutsch? - зачудувався я, і засміявся, і здивувався власному сміхові, який ледь впізнав, так довго я не сміявся.

- Also, Gavrilo, wie Archangelus?

- Так, - сказала риба й запропонувала виконати три мої бажання.

- Kurz und gut, - сказав я їй відразу, - я хотів би насамперед замість цього куреня з багна ein Haus. Дім, побудований на гарній воді та вині, просторий, щоб у ньому міг птах загубитися, і високий, щоб кінь з вершником міг пройти у двері. Дім із садом,

повним криничок і дерев. А потім, позаяк я молодий, була б мені придалася жінка, aber nicht zu junge! Щоб не була надто молода: щоб більше років було в ній, аніж на ній, щоб мала два закручених пучки волосся, сплетених як змії на вухах, і великі перса, щоб можна було дві шапки почепити... І нарешті, але насамперед, тебе на вечерю. Але не думай приходити отака мала і ніяка, а спершу потовстішай, щоб людина мала що вкусити!

- So bitte? - закінчив я, а рибка плеснула хвостиком по Дунаю, і від того на воді залишилося щось подібне до дірки. Я плюнув у дірку і ліг спати. Отакого втомленого зморив мене сон, і уві сні втратив я і слух, і волосся, ім'я і пам'ять, як втрачають усі, коли сплять.

Мене розбудив ліжник, що трусився від ударів мого власного серця. Крізь високе вікно було видно небо, блакитне і посипане птахами як кропом. Я лежав на якомусь м'якому дивані кольору рудого коня. Знадвору чувся різкий голос великих садових ножиць, як вони постійно вимовляють одне й те саме слово, жуючи щоразу інший шматок. Переді мною на столику на коліщатках пахла і парувала риба, фарширована пташиною печінкою, і я нарешті втамував голод. Я пив вино ковтками, наче незліченні дзеркала у залах навколо мене, які ковтали моє віддзеркалення у русі. На мені був блакитний доломан з торочками, що танцювали під брязкіт острог. Я взяв дворогого капелюха з пір'ям і через відкриті двері тераси вийшов у день, який з цього боку ріки якраз спускався до лісу. На другому боці, зі сторони ночі, розлігся парк, повний зелених вулиць аж до пагорба, де стояла галерея з куполом посередині. Я озирнувся довкола і зрозумів, що знаходжуся серед прекрасного палацу з місцем для полювання та риболовлі, і що цей палац з усією округою належить тепер мені.

Е.М.Kroenfeld, К.Kobald та інші історики архітектури, які розглядали це питання у спеціальній літературі, а потім К.Hilscher та А.Eigner сходяться на тому, що палац побудовано там, де колись на місці водопою звірів біля Дунаю стояв мисливський будинок. За проектом J.B.Fischer'a von Erlach'a почато будівництво тої частини палацу, креслення якої помилково не були, коли будівничий помер, поховані разом з ним. Було багато сумнівів щодо продовження будівництва. Зрештою його було доручено N.Tacassi, який завершив будову між 1744 та 1750 роком. До серединної вищої частини він з обох боків добудував нижчі крила з придворним театром у західній частині будинку і з 1441 кімнатою. Ціла армія теслів та кравців, годинників та музикантів влетіла тоді до 44 приміщень на другому поверсі, щоби прикрасити їх шовковими шпалерами, блискучими, ніби їх слимаки вилизували, порцеляновими кахлями, розписаними у китайському стилі блакитними квітами й птахами, щоб їх вистелити килимами і облаштувати камінами, на яких при повній параді стояв полк уланів і відповідна кількість майолікових дам у спідницях із кринолінами. Люстри спущені з високих стель, і скільки сягало їхнє світло, стіни були вкриті інкрустованою дерев'яною обшивкою та шкірою, а годинники, які грають і говорять, поставлені так, що здавалося, ніби вони перегукуються з кімнати до кімнати. Зала мільйонів була викладена мініатюрами перських рукописів XIV та XV століття, а маленька та велика дзеркальні зали мали

канделябри, з яких свічки, ніби соснові ліси на шпичастому острові, піднімалися вгору, плиवучи у порожнечі. Їхнє світло витікало крізь незліченні дзеркала у п'їтму. Перед палацом на двох квадратних кілометрах був розбитий парк, навколо місця, що називалося Прекрасний колодязь, з джерелом Нептуна і низкою статуй, схованих у зелені. На пагорбі над парком – прикрашений колонами оглядовий майданчик, побудований у 1775 році за проектом E. von Hochenberg'a, а серед зелені біля самого палацу вибудована простора стайня, у якій окрім коней зберігаються карети та сани власника, повні дзвіночків, які вмють видзвонювати державний гімн.

Над усім отим зараз висіла мжичка з Дунаю, а я, у довгому пальті з розпїрками на полах, із дорогоцінними гудзиками на вилогах, потихеньку зійшов з тераси у парк. Я гуляв, доки не помітив, що заблукав у зелені. Пообідній час відходив з хмарками та водою, а мені не вдавалося зорієнтуватись, поки не помітив на маленькій кам'яній колоні знак терезів. За цим знаком я зрозумів, що парк являє собою велику карту пір року, лабіринт дванадцяти місяців та їхніх змін, і що треба лише знайти день та місяць, де ти перебуваєш цієї миті, і тоді неважко вийти у напрямку, який іде до кінця року. Бо рік починався на одному крилі сходів, що ведуть з палацу до парку, а закінчувався на другому крилі тих же ж сходів. Я, щоправда, знав, який був рік (коли я заснув на болоті, йшов 1914), але поняття не мав, який сьогодні день і місяць. Тільки-но я присів відпочити на якійсь лавці, як здалеку почувся голос, що вигукував чоловіче ім'я. Це ім'я було Фердинанд, і я зрозумів, що воно належить мені. Тієї ж миті на стежці з'явилася жінка у довгій мережаній сукні, з парасолькою від сонця, шпичастою, як її підбори. Вона наближалася швидкими кроками, і я зауважив, що вона має високі груди і два пучки волосся на вухах, мов дві скручені змії. Я підвівся їй назустріч, скориставшись скельцем на золотому держаку, яке я підніс до очей:

– Софія! – вигукнув я радісно, здивувавшись подумки, звідки я знаю це ім'я. Бажаючи її обійняти, я випустив скельце і воно лишилося висіти на шовковому шнурку, але Софія мала сказати мені щось важливе.

– Мій любий принце, – говорила мені молода жінка, – як довго я Вас шукаю ! Ми запізнаємось. До Сараєва їхати 28 годин...

P.S. Що сталося через 28 годин у Сараєві з принцесою Софією та принцом Фердинандом, відомо всім, оскільки закінчення оповіді належить історії, і його можна прочитати у будь-якій енциклопедії під гаслом "Сараєвський замах". Представник визвольного руху однієї балканської країни, окупованої Австрією – Гаврило Принцип – убив у Сараєві на Відовдан, 28.VI.1914 року австро-угорського спадкоємця престолу та його дружину, ерц-герцога Фердинанда та принцесу Софію, під час завершальних урочистостей на маневрах австрійських військ, на яких принц був присутній у якості верховного інспектора збройних сил Австро-Угорської імперії у Боснії. Відомо, що після цього вбивства Австро-Угорщина оголосила війну Королівству Сербія, що й призвело до Першої світової війни (1914-1918).

Переклала Алла Татаренко